

Яценко. – Київ : Наук. думка, 1966. – 246 с.; 3. *Гнатюк В.М.* Коломийки (передне слово до збірника «Коломийки») / В. М. Гнатюк // Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. – Київ: Наук. думка, 1966. – С. 151-173; 4. *Горблянський Ю.* Коломийковий заповіт Маруні Дуплавки (довгожителька) с. Липовиця Рожнятівського району Івано-Франківської області, 1902-1994) // Міфологія і Фольклор: загальноукраїнський науково-освітній журнал / Льв. нац. ун-т імені Івана Франка, ГО «Укр. товар-во дослід-ків. фолькл. та міфології». – Львів, 2011. – № 2. – С. 88-97; 5. *Гошовський В.Л.* У истоков народной музыки славян: очерки по музыкальному славяноведению / В.Л. Гошовський. – Москва: Сов. композитор, 1971. – 303 с.; 6. *Зачиняев А.* К вопросу о коломийках / А. Зачиняев // Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук. – Санкт-Петербург, 1907. – Т. 12, кн. 1. – С. 295–420; 7. *Івановська О.* Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів / О. Івановська. – Київ: ВПК “Експрес-Поліграф”, 2012. – 336 с.; 8. *Шумада Н.С.* Ой, дрібненька коломийка, коломийка мила / Н. Шумада // Коломийки : зб. – Київ, 1977. – С. 5-12; 9. *Шумада Н.* Специфіка коротких пісенних жанрів сучасного слов'янського фольклору / Н. Шумада; Доповідь на VII Міжнародному з'їзді славистів (Варшава, серпень 1973 р.). – Київ : Наук. думка, 1973. – 18 с.; 10. *Юзвенко В.А.* Взаємозв'язок і взаємодія жанрів як основа історико-фольклорного процесу // Слов'янський світ. – К., 2006. – Вип. 4. – С. 15–23; 11. *Leszczyńska J.* Folklor zawsze żywy / Leszczyńska J., Leszczyński S. – Lublin: Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie im. T. Goniewicza, 1996. – 136 s.; 12. *Waclav z Oleska.* Rozprawa wstępna / Waclav z Oleska // “Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego”, – Lwow, 1833. – S. III – XLVII; 13. Архів навчальної фольклорної практики кафедри фольклористики Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, 2012 р.; 14. Приватний архів власних фольклорних записів С. Лещинської.

Мазур М.Б. (Львів, Україна)

Інтертекстуальність як засіб втілення культурної пам'яті в романі Зорана Живковича «АМАРКОРД»

У статті зосереджено увагу на специфіці використання інтертекстуальності як засобу культурно-мистецького зв'язку різних поколінь. На прикладі аналізу роману Зорана Живковича «Амаркорд» виокремлено особливості кореляції інтертексту та прототексту. Окрім цього, у статті здійснено спробу прослідкувати постмодерністський діалог класичних та сучасних літературних творів, а також читацьку рецепцію такої взаємодії.

Ключові слова: інтертекстуальність, прототекст, літературний код, літературна фантастика.

В статтє сосредоточено внимание на специфике использования интертекстуальности как средства культурно-художественной связи разных поколений. На примере анализа романа Зорана Живковича «Амаркорд» выделены

особенности корреляции интертекста и прототекста. Кроме того, в статье совершено попытку проследить постмодернистский диалог классических и современных литературных произведений, а также читательскую рецепцию такого взаимодействия.

Ключевые слова: *интертекстуальность, прототекст, литературный код, литературная фантастика.*

The article focuses on a specific use of intertextuality as means of cultural and artistic connection between different generations. By the example of analysis of the Zoran Živković's novel "Amarcord" there are emphasised features of intertext and prototext correlation. In addition, the article has attempted to trace the post-modern dialogue of classic and contemporary literary works, as well as the reader's reception of such interaction.

Key words: *intertextuality, prototext, literary code, literary fiction.*

Сучасна сербська література, позначена рисами постмодернізму та post-постмодернізму, становить предмет наукових зацікавлень європейського літературознавства. Увагу дослідників останнім часом привертано твори, що містять ознаки фантастики (див. доробок Д. Айдачича, С. Дам'янова, Й. Делича, А. Єркова, П. Палавистри, А. Татаренко, З. Гук, Ю. Білонога та ін.). Аналізу творчості З. Живковича присвячені літературознавчі статті Л. Пешикан-Люштанович, А. Єркова, а також низка оглядів у часописі «НИН». Творчість Зорана Живковича за всіма ознаками можемо віднести до постмодерної літературної фантастики. На відміну від фантастики наукової, такий спосіб художнього зображення подій спирається, передусім, на неймовірні властивості літератури як культурного феномену. Еволюцію та характеристики фантастичного компоненту сербської постмодерної прози обґрунтував у дослідженні «Сербська фантастика від середньовіччя до постмодерну» письменник та літературознавець Сава Дам'янов. Автор стверджує, що «фантастична література <...> може реалізуватись у вигляді безкінечної гри можливостей, фікціональної комбінаторики існуючих та вигаданих культурологічно-цивілізаційних парадигм» [3, 283].

В українському літературознавстві творчість З. Живковича ще не була темою окремого дослідження. Ім'я автора згадувалось головним чином у роботах, присвячених загальному оглядові сучасної сербської літератури, або ж у контексті обговорення теоретичних засад літературної фантастики (Зоран Живкович є автором двотомної «Енциклопедії наукової фантастики», виданої 1990 року).

Статтю присвячено аналізу проблеми функціонування інтертекстуальності, що виступає засобом втілення культурної пам'яті, на

прикладі роману Зорана Живковича «Амаркорд» (2007). Інтертекстуальність становить одну з найбільш типових рис постмодерної поетики, до якої звертається і З. Живкович. Особливості використання у його творчості цієї літературної стратегії пов'язані з темою світової культури і, головним чином, світової літератури. Роман «Амаркорд» можна розглядати як інтертекст, в якому співіснують коди світової літератури, культури й кінематографу. Роман структурно складається з двох частин: «Амаркорд» та «Площа», кожну з яких можна вважати завершеним твором. У свою чергу, перша частина складається з десяти оповідань: «Злочин і кара», «Ярмарок марнославства», «Великі сподівання», «Сентиментальне виховання», «Мертві душі», «Втрачені ілюзії», «Знедолені», «Чарівна гора», «Книга сміху та забуття» та «451 градус за Фаренгейтом». Використовуючи типово постмодерністські прийоми подвійного кодування та інтертекстуальність, Зоран Живкович дає змогу читачам побачити світ не лише свого роману, а й низки літературних творів, які вже стали класикою.

Згідно із законами сучасної літератури, роман «Амаркорд» можна читати у двох ключах – як твір популярної масової літератури та як постмодерністське переосмислення більш ранніх творів, іронічним трактуванням яких автор апелює до найбільш вимогливої й досвідченої публіки [4]. Передусім, увагу читача притягує сама назва роману. «Амаркорд» – культовий фільм Ф. Фелліні 1973 року, сцени з якого стали хрестоматійними в європейському кінематографі. З італійської «Io mi ricordo» можна перекласти як «я пам'ятаю». Однак, згідно з переказами очевидців, сам режисер пояснював назву фільму тим, що «амаркорд» – це любовна лінія, що пов'язує дорослу людину з дитячими спогадами, в яких було чимало всього, у тому числі й кохання. «Амаркорд» – це не лише низка оповідань, в яких мистецьки розкрита ключова тема спогадів і пам'яті, але й виклик читачеві пригадати самому те, що він, можливо, уже забув.

Літературна фантастика дає можливість віддаленим у часі, просторі та мистецькому стилі творам європейської класики зустрітись на сторінках одного роману. Так, «Амаркорд» викликає спогади про романи Ф. Достоєвського «Злочин і кара», В. Теккеря «Ярмарок марнославства», Ч. Діккенса «Великі сподівання», Г. Флобера «Сентиментальне виховання», М. Гоголя «Мертві душі», О. де Бальзака «Втрачені ілюзії», В. Гюго «Знедолені», Т. Манна «Чарівна гора», М. Кундери «Книга сміху та забуття» та Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом».

Усі герої першої частини роману «Амаркорд» не мають імен. Більшість з них зображена без деталей з минулого чи теперішнього життя й побуту. Автора цікавить лише момент тут і зараз, не звертаючи уваги на пору року,

місяць, рік, місто чи країну, де відбуваються події.

Оповідання «Злочин і кара» представляє нам невідомого героя, поміщеного у невідомий простір, що нагадає психіатричну лікарню. З розмови з таємничим відвідувачем дізнаємось, що герой – злочинець, убивця, і в якості покарання (чи все ж таки винагороди?) йому стирають пам'ять, аби замінити її на нову. Якщо в романі Достоевського Раскольников страждав від мук совісті, докорів сумління й тяжких спогадів, то невідомий убивця з оповідання «Злочин і кара» не може навіть цього. На мить усвідомивши свій злочин, якого він не пам'ятає, герой замислюється, чи може він відчути гризоти совісті. Кара для нього також фантастична – стерши спогади про злочин, героя неймовірним чином позбавили можливості широко розкаятись за скоєне. Таким чином, інтертекстуальна стратегія використання назви класичного роману фактично не активізує прототекст, виступаючи для читача лише умовним сигналом.

В оповіданні «Ярмарок марнославства» зустрічаємо героя в «Крамничці спогадів». Образ антикварного магазину як образу часу, що зупинився, всеохопної старовини є дуже частим у творчості З. Живковича (див., наприклад, збірку «Неможливі історії»). В оригінальному творі В. Теккерей дає підзаголовок «Роман без героя» і зображує різних марнославців – гордих, пихатих, зарозумілих, спраглих багатства тощо. У З. Живковича бачимо ярмарок спогадів видатних митців і одного марнославного героя – нікому невідомого бідного художника, готового ціною власної пам'яті здобути визнання й славу. Як і в попередньому оповіданні, назва оригінального тексту функціонує виключно як асоціативний заголовок.

Герої «Великих сподівань» Ч. Дікенса плекають свої надії – помститись усім чоловікам через доньку, отримати освіту й шанс на краще життя тощо. Своєрідно переосмислена тема великих сподівань в однойменному оповіданні З. Живковича. Його герой стверджує, що минуле, по суті, – це лише спогади про нього. Таємничий торговець апелює до найбільш болочих для похилої людини фактів: помилки минулого усвідомлені, більшість надій не справдились. Він наголошує, що молодість плекає великі сподівання, які переважно не втілюються у життя, а минуле, на відміну від майбутнього, втратити неможливо. За право власності на квартиру (гірка іронія сучасної моралі) літній чоловік матиме змогу знову сподіватись на краще. Великі сподівання, окреслені в заголовку оповідання, стосуються також читача роману «Амаркорд». Йдеться, передусім, про літературні очікування: наскільки очевидним і вагомим буде роль прототексту в кожному з оповідань? Чи варто сподіватись на постмодерністські підказки-символи, шукати інтертекстуальні зв'язки тощо?

Оповідання «Сентиментальне виховання» також розкриває тему роману «Амаркорд». Саме книга Г. Флобера «Сентиментальне виховання», що лежить на колінах головного героя, який втратив пам'ять, дозволяє йому пригадати один значущий день зі свого минулого. Доволі характерний розвиток сюжету для літературної фантастики – книга може пробудити спогади, перенести героя крізь пласти часу й оживити мертву пам'ять. Знову ж таки, назва оповідання виступає лише символом, не маючи інтертекстуального підґрунтя.

Як Чичиков з роману М. Гоголя купував мертві душі для своїх махінацій, так герой однойменного оповідання з роману «Амаркорд» збирає мертві душі митців задля насолоди унікальними мистецькими творами. Колекціонер вірить, що, маючи бодай клітину організму генія, можна відновити все, що той коли-небудь чув, бачив, відчував, переживав тощо, адже справжній носій пам'яті – не свідомість, а ДНК. Герой готовий заплатити будь-яку суму, аби бути єдиним, хто читатиме невідомо широкому загалу твори визнаних геніїв, за описом схожих на Шекспіра, Жорж Санд та інших майстрів пера. У цьому оповіданні прослідковуємо певний зв'язок з оригінальним текстом, однак явних інтертекстуальних прийомів, що пов'язали б твори не лише за назвою, а й за змістом, немає.

Роман Оноре де Бальзака «Втрачені ілюзії» розповідає про поступове розчарування героїв, які усвідомивши непереборний розлад «ідеальної» та «життєвої» логіки, розуміють марність будь-яких пошуків узагалі. В оповіданні З. Живковича ілюзіями є спогади героя, який, замість того, щоб втратити їх і пережити розчарування, вирішує продати їх агенції з купівлі-продажу людських спогадів. Автор знову звертає увагу на проблеми сучасної моралі: що відвертіші, інтимніші чи брудніші спогади «продавців», то більший на них попит серед дивакуватих клієнтів. Окрім того, устами підприємливого директора З. Живкович із сумом констатує, що хороше кіно, класична музика та якісна література нікого не зацікавлять. Тут автор знову використовує заголовок класичного роману як натяк на зміст свого оповідання, пов'язаного з оригінальним текстом лише на рівні понять.

Доволі цікавим є порядок оповідань в романі «Амаркорд». Так, «Втрачені ілюзії» Бальзака присвячені наступному заголовному твору – «Знедоленим» В. Гюго. Однак оригінальний роман-епоса головним чином містить історичний та соціальний аспекти, вирішуючи моральні проблеми французького суспільства початку XIX ст., натомість в оповіданні З. Живковича знедолені потерпають від власних спогадів. Головний герой виконує благородну, але надзвичайно складну місію – забирає неприємні спогади в тих, хто не може нести цей тягар. Проте таку кількість людського

горя одна людина не може витримати, і герой змушений передати свій дар фахівцеві – психіатру, звиклому зілювати зранені душі. Кожен читач повинен вирішити, хто ж насправді знедолений: ті, кого неймовірним чином звільняють від мук пам'яті, чи ті, хто бере цей удар на себе?

Роман Т. Манна «Чарівна гора» є наскрізь символічним. Замкнений мікросмос туберкульозного санаторію є відображенням ідейного життя передвоєнної Європи, грім символізує початок війни, а в самому романі багато питань, дотичних до психоаналізу. У романі «Амаркорд» назву «Чарівна гора» носить санаторій для людей, які мають проблеми з пам'яттю. В оповідання З. Живкович влітає думку, яка простежується в багатьох інших його творах, про те, що людина має не одне минуле, а безліч (порівняймо з романом «Кроки крізь туман», оповідання «Отвір у стіні»: «Немає одного майбутнього... Там пучок... величезний... Він складається з безлічі тонких ниток... Кожна з них – це майбутнє... Однак вони не можуть всі бути... реальними... Лише одна з них зрештою стане реальністю. Але перш ніж це відбудеться, вони всі однаково можливі» [2, 43]). Лише товариш головного героя наділений здатністю розпізнавати справжнє *минуле* з-поміж багатьох інших. Ціна такого дару – бажання якомога швидше втратити пам'ять, забути все, аби врятуватись від божевілля. Як і в оповіданні «Сентиментальне виховання», назва класичного роману виступає виключно асоціативним заголовком, не спираючись на прототекст.

З роману М. Кундери «Книга сміху та забуття» З. Живкович запозичив чимало. Передусім, в оригінальному творі герої «незавершені», описані тільки ті деталі, що цікавлять самого автора. Крім цього, відсутній сюжет як такий – роман є своєрідною компіляцією з семи окремих оповідань. Герой «Амаркорду» намагається притупити неприємні спогади в барі, але тасмничий незнайомиць витягає на поверхню саме те, чого він би із задоволенням не згадував. У цьому оповіданні з оригінального тексту автор перейняв головню «технічні» деталі: структурну організацію, деякі риси зображення героїв.

Роман Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» – єдиний твір американського, а не європейського автора серед усіх, які Зоран Живкович обрав для назв оповідань роману «Амаркорд». Однак саме знання прототексту дає можливість зрозуміти ідею роману З. Живковича. В епіграфі науково-фантастичного роману-антиутопії Рея Бредбері зазначається, що температура займання паперу – 451° F, попри те, що науковці називають цифру 450° F. Суспільство в оригінальному романі спирається на масову культуру й споживацьке мислення, розумні ж книги підлягають спаленню. Здатність критично мислити перетворює людей на вигнанців, однак вони не здаються, вчать напам'ять тексти книг, аби

врятувати їх для нащадків. Роман відображає реальну історію, що мала місце, до прикладу, в СРСР, де знищували книги, які не відповідали запитам цензури. Оповідання «451 градус за Фаренгейтом» у романі З. Живковича об'єднує всі попередні в єдине ціле, розкриває їх зміст і змушує читача пригадати все, що він уже прочитав. Логічне завершення підтверджує також будова оповідання: перший абзац останнього оповідання тотожний першому абзацу першого оповідання, а герої й події, описані тими ж словами, але в дещо іншому порядку, видаються якщо не тими самими, то дуже схожими й пов'язаними між собою. Таким чином, автор вдається до певного автоцитуння. Герої останнього оповідання першої частини роману «Амаркорд» у своїй розмові згадують події всіх попередніх дев'яти оповідань. Таємничий лікар ставить хворому діагноз – той заражений вірусом 451, що стирає з пам'яті все, залишаючи лише прочитані твори. Оскільки, на думку автора, забуття стосовно мистецтва неможливе, хворий пам'ятає буквально все прочитане, аж до літер та розділових знаків. Повертаючись до теми першого оповідання, за невідомий злочин на героя чекає страшна кара – йому більше не можна читати, адже нові книги зітруть з пам'яті нові спогади. Єдиним виходом для хворого є бібліотека, що складається з живих людей, які теж обрали читання замість буденного існування. Усі вони позбавлені спогадів, але можуть один одному переказувати найбільш видатні літературні твори. Як у романі Р. Бредбері, так і в «Амаркорді» З. Живковича люди культурні, справжні читачі й поціновувачі літератури є нечисленною «кастою» обраних, змушених існувати окремо від масової культури. Отже, можемо стверджувати, що в оповіданні «451 градус за Фаренгейтом» використання інтертекстуальних стратегій найповніше активізує прототекст, а також сприяє повторному зверненню читача до попередніх оповідань роману.

Таким чином, Зоран Живкович продовжує постмодерністський діалог сучасної мистецької дійсності з попередньою та сучасною йому літературою. Роман «Амаркорд» становить інтертекст, оскільки тексти класичної європейської літературної класики присутні в ньому на різних рівнях у більше чи менше впізнаваних формах. Як фільм Ф. Фелліні зітканий з химерний спогадів, так і роман З. Живковича складається з цитат, культурних кодів, алюзій і соціальних ідіом. Характерною рисою цього роману є цитування без лапок, коли джерело мається на увазі автоматично, несвідомо, і для вишуканого читача роман є калейдоскопом, коли змішування текстів дає нові комбінації і світ літератури постає одним великим різнобарвним текстом. Попри це в «Амаркорді» спостерігаємо й певний відхід від інтертекстуальності: зв'язки між оповіданнями роману та

оригінальними творами часто функціонують лише на рівні використання понять, і «цитовання» заголовку класичного роману не активізує прототекст, слугуючи виключно художнім сигналом.

Аналіз інтертекстуальності та способів її втілення в художньому творі становлять один із напрямів вивчення постмодерної та post-postмодерної поетики, що може стати темою подальшого дослідження у славістичних літературознавчих студіях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Živković Z. Amarkord / Zoran Živković.* – Beograd : Laguna, 2007. –106 s.; 2. *Živković Z. Nemoguće priče.1 / Zoran Živković.* – Beograd : Laguna, 2004. – 432 s.; 3. *Дам'янов С.* Антологія сербської постмодерної фантастики. – Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2004. – 300 с.; 4. *Ильин И.* Постмодернизм. Словарь терминов. – Москва: ИНИОН РАН (отдел литературоведения) – INTRADA. – 2001. // Доступно з: <http://yanko.lib.ru/books/philosoph/ilyin-book.htm>; 5. *Переломова О.С.* Інтертекстуальність як системотвірна текстово-дискурсивна категорія. – Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 34.

Макиєєва Н.С. (Суми, Україна)

Розвиток альтернативної історії в сучасному літературному процесі України

У статті досліджуються витоки та етапи становлення альтернативної історії в українській фантастичній літературі. Аналізуються особливості її розвитку на сучасному етапі. З'ясовуються тенденції і перспективи розвитку даного різновиду в українській літературі.

Ключові слова: *альтернативна історія, історична фантастика, наукова фантастика, альтернативне моделювання.*

В статье исследуются истоки и этапы становления альтернативной истории в украинской фантастической литературе. Анализируются особенности ее развития на современном этапе. Определяются тенденции и перспективы развития данного вида в украинской литературе.

Ключевые слова: *альтернативная история, историческая фантастика, научная фантастика, альтернативное моделирование.*

The origins and stages of development of the alternative history in Ukrainian science fiction are investigated in the article. The characteristics of its development at present period of time are analyzed. Different tendencies and prospects of development in Ukrainian literature are given.

Key words: *alternative history, historical fiction, science fiction, alternative modeling.*